

צאתך ושובך לשלום

הנה נסע כבר. עוד נתגעגע עליו, על הסיביריאק הבלונרי הענק המכריז על עצמו שרם טאטארים, לאטבים, סיביריאקים ואפילו גרמנים זורם בעורקיו. עוד נתגעגע לשירה שאותה החזיר אל בימת התיאטרון. אל הקול העמוק, המרעים, הלוחש, הרועד, המפתה, המרדים, הקורח, המצווה. „אני קורא לממשלת: הגבירי את המישמר על קיברו של סטאלין, כדי שלא יוכל לצאת ממנו ולעולל לנו שוב את אשר עולל בעבר.“

הפחך מן העריץ המת, שנטל מן המהפכה שבה השתתף את נישמתה, עוד חי בו, חי בשיריו, חי בזכרונותיו, חי כמעט בכל אנקדוטה שהוא מספר.

בשבילו, בשביל ייבגני ייבטושנקו, שגורש לפני 30 שנה ויותר מן המכון שבו למד סיפרות על שהגן על סיפרו של רודניצב, לא על הלחם לברו. האפשרות סטאלין רק מעמיד פני מת כדי לתכנן עוד איזו מזימת רצח חדשה, נתעבת מקודמותיה, היא ריאליית.

אתה שומע, ובשרך מצטמרר. ראו מה עשה עריץ זה לעם שלם, לבחירי יוצריו. מה הוא עוד מוסיף לעשות להם אחרי מותו, מתוך קיברו.

אצלנו קיבלנו אותו, את המשורר, בהתלהבות כלי גבול, בהפניית עורף, בשאלות טורדניות ביחס לעברו, במילחמת הכל בכל בשאלה „מי נתן את ההוראה“ וכי או שישל, צמח או התנועה לירידות, ואולי מרקיש הצעיר שמעבר לנטייה לעסקנות מיפלגתית ופלאגית עוד לא גילינו אצלו שום כישורים יוצאי־דופן.

מה לא טענו הטוענים ומה לא הטיחו בפניו. את כל החשבון עם המארכסיזם־לניניזם ביקשו לערוך עם האורח ב־55. הוא הסתייג מטטאלין. עכשיו ררשו שיסתייג גם מלנין. למה לא... את חטא היותו חבר קומסומול בנעוריו זכרו לו. וזכרו איזו אשה שמנה שעזרה לו בעימקי הזמן; אפילו את זאת שהיתה חולת קצרת (באשמתי?). גם את העובדה שאינו נושא כרטיס חבר במפלגה הקומוניסטית דרשו לגנתו.

ובעבר השני — ורי פרחים וראשי שיבה בדמעות ומיכתבים לקחת לשם ועלילות חיים על פיתקי נייר וראשי ממשלות ושרים במיסרונות והרבה אהבה שאינה תלויה ברבר, בעיקר מיוצאי ארצו שלו, לא דווקא מעמיתיו הסופרים והמשוררים. וגם זה כצפוי.

אלה האחרונים שקלו בעיקר מה עוד ניתן להוציא ממנו. את „באבי יאר“ הנפלא כבר נתן. עכשיו אולי איזו מישלחת קטנה מטעם אגודת הסופרים; ואולי כמה תרגומים לרוסית, נאמר איזו אנתולוגיה קטנה של „אנ“?

אתה שומע אותו קורא את שיריו שהם כמיטבם על הבימה, בעל פה ובקולו המהפנט שלו — מסורת רוסית גדולה שמימי מאיאקובסקי ואלכסנדר פן ועד ימי נכדם החמוגן — וכל ההילולה שמסכיב, הפגנת האהבה והפרכת בקלות כזאת לסערת רגשות פגועים, נמוגה.

לא, שום משורר שהוא רק איש חסי־ציבור עוד לא נראה, עוד לא נשמע כך מעולם. לא, הוא בהחלט לא חייב להיות לטעמם של כולנו ויש משורר שהוא לטעם כולנו, צורת הקריאה שלו אינה חייבת להיות מקובלת על אלה האמנים על מסורת אחרת. אולי הוא באמת קצר קצת יותר מרי הצלחה בינלאומית לטעמנו...

אבל מי שהיה נכון להשעות לשעה שיקולים נכבדים ממין זה למראה הכוכב האחד המעז וממלא את כל חלל הבימה בקולו, בגופו, במחנותיו ובמילותיו, ידע שהאורח עשה למענו מה שידנו שלנו קצרה מלעשות, מה שרק משורר גדול כמותו מסוגל לחולל. הוא החזיר לשירה, גם זו שלנו. העברית. מקצת מבורה השפוך, המחולל, הרמוס במאש חוצות, בעיתונים ובמקומונים עלובים. הוא החזיר למילה הפואטית משהו מן ההררה וכוח־המהפך שאבד לה, ולערב המשוררים החזיר את הקהלה שנמלטה ממנו ומשימומו לפני שנים לטובתם של „אלילים“ לבנות ה־12 „מאשינות“ מצוירות בסניתי־סיוורים.

בניסיון עברי נאה: הוא החזיר עטרה ליושנה, הסיביריאק הבלונרי הגאה הזה היודע להשמיע גם ברבים מרים כלענה או חיים משוננים כסנפיריו של אותו רג סיבירי, הירוש, שעליו סיפר לשומעיו. ועל כך, על אותה עטרה שחורה ליושנה, ולוא רק לזמן קצר, שלוחה לו תורתנו. על כך נזכור לו את חסר ביקורנו הקצר אצלנו ימים רבים. ועל כך נעשה כל שביכולתנו שישוב. לא, לא למענו. למענו.

נתן זך

אדיר כהן

מודעות פוליטית וחברתית בספרות הילדים הישראלית

לא אוכל להאמין כי האלוהים שלח לעולם אנשים מעטים הקושרים דורכותו במופיהם ומוכנים לרכוב על כל השאר ומיליוני בני־אדם חבושי אוכפים ורסן בפיהם הכופפים את נבם והם מוכנים שירכבו עליהם.

ריצ'ארד האמבולדט

בימים אלה יצא לאור (בהוצאת אח) ספר רב של אדיר כהן, תמורות בספרות ילדים, העוסק במיגוון נושאים, החל בזה המשמש כותרת למאמרו של הפרופ' כהן, ראש החוג לחינוך וראש המרכז לספרות ילדים ואוניברסיטת חיפה, ועד לעיונים מקוריים וחדשניים בסיפרי ילדים המזהירים מפני סכנת ההתקרנות ואידיאולוגיות גזעניות בנוסח תורת „הגזע העליון“ או, להיפך, מטפחה את פולחן האדמה, המדינה והנא אמונת העיוורת שלטיט. פרקים מיוחדים מוקדשים לספרות הילדים על השואה ול־השפעתה של הטלוויזיה על הצופים הצעירי והסכנות הכרוכות בכך.

סיפור של אדיר כהן, פרי מחקר יסודי וממושך, הוא ספר חשוב באווירה השוררת כיום בישראל ומדור זה ממליץ למחנכים, אנשי־חינוך ואף סופרי־ילדים לעיין בו ול־הסיק את המסקנות המתבקשות. ז.

לפני כשנה הסתיים מחקר שנערך על־ידי כמיסגרת הקתדרה לחינוך ולחברה והמרכז לספרות ילדים באוניברסיטת חיפה. המחקר התייחס הן לספרות הילדים העברית המקורית והן לזו המתורגמת לעברית משפות זרות ומהוה חלק חשוב בקריאתו של הילד, ולפיכך ניתן להניח שהיא מצטרפת לכולות המשפיעים עליו בחינוכו ובעיצוב ברמת עולמו והשקפותיו.

במחקר נדמו 500 ספרים שראו אור בישראל

לילה לילה, לילה — אש
תאכל חציר וקש,
מאכר ביהוד ובעולמו מגיעה לעיתים עד
אסור, אסור להתיאש,
מחר נתחיל מחדש.

בשנות ה־30 וה־40 תופס החינוך הלאומי מקום מרכזי בספרות הילדים העברית, ושירי העי־רש מטפחים תחושת ייעוד, צו להיחלצות למען החברה והיערים הלאומיים. כך שרה האם לילדה במילותיו של שאול טשרניחובסקי:

על הירדן ובשרון
שם ערבים חונים,
לנו זאת הארץ תהיה;
גם אתה בפונים:

ויום יקומו נושא־ידגל,
אל תמעלה מעל:
אל מחנה בגיבורים —
כי שימשנו יעל:

את בשורת המאבק בשממה, השמירה על הקד
יים, המילחמה בפורעים הערבים נושאים טורי
שירו של אלתרמן:

אופל בהר הגלבוע,
סוס דוהר מצל אל צל.
קול זעקה עף גבוה
משדות עמק יזרעאל
מי ירה ומי זה שם נפל
בין בית־אלפא ונהלל:

אל אלה מצטרפים, מאוחר יותר, חרוזיו של
יחיאל מוהר (המשורר יחיאל מר) השר „שיר־ערש
נגבי“ ובו הוא מתאר את החריש בחסות הלילה,
מפחד האויב האורב לחורשים:

הן יחרוש בשדות המשק,
למה לו אקרה וסטן?
— אין חריש עמוק בלי נשק —
נומה, בו, נומה, בו.

שובנים זב דם

דוגמות ספורות אלה מרגימות יפה את הת־
פישה השלטת בספרות הילדים בשנות ה־40 עד
שנות ה־60, תפישה הפונה אל הילד ברוח ערכי
חברת המבוגרים, מרגישה את מהוייבות היחיד
למיפעל הקולקטיבי, חדרוה ריגשה של סיסמות,
מעוררת להערצת גיבורים ומצטיינת בהיעדר כל
ביקורתיות — פוליטית, חברתית ואחרת.

אשר לספרות הילדים המתורגמת — זו עומד
דת כולה כסימן השפעתו והשראתו של הרב של
דה אמייצ'יס האיטלקי, שהיה פופולרי ביותר
בארץ שנים. הספר חדרו התפעלות ממעשי גבור
רה, מסירות־נפש ונכונות להקרבת החיים למען
המולדת. איש אינו מתהלחל למראה גופת הילד
הלומבארדי הקטן המוטלת בעשב כשהיא עטופה
ברגל האיטלקי — „כאילו שמח על שמסר נפשו
לשחרור לומבארדיה שלו מעול זרים.“
כך גם נופל הרוג המתופף הקטן מסרדיניה,
גיבורו של סיפור אחר פרי־יעטו של אותו סופר,
המהווה גם הוא חלק ממיספר הקורבנות הרב
והעצום הנתבע על־ידי המולדת על המיזבח שלה.
הכל אחוה התרגשות למישמע השבועה הקדושה
של הנער למולדת: „אני נשמע שאשרת אותך,
ככל שיתנו לי, בשיכילי, בכוח ורועותי, בליבי,
בענותנות ובעוה; ואם יבוא יום ואצטרד להקריב
למענך את דמי ואת נפשי, אקריב את דמי ואמות,
ובשעת מותי אשא את שמך על שפתי ואשלח את
נשקתי האחרונה אל עבר ריגלך עטור הברכה.“
מעניין כמה חיילים בצבאו של מוסוליני, הרוי
צה „אבי“ המולדת, נפלו בשדות־הקטל השונים
של מילחמת־העולם השניה כשזכר סיפורו של
אמיצ'יס בליבם...

כך או כך, בשנות ה־30 וה־40 הישראליות אין
איש מודע או קורא תיגר על כך שספר הקריאה
המומלך ביותר על־ידי מורים ומחנכים הוא ספר
שובניסטי זב דם, נושא סיסמות פטריוטיות חרו־
רות שינאה ל„אויב“, החוגג את חג הקורבן למולך
המדינה הניאות ברצון לקבל קורבנות ילדים.

אס־חורגת טובה

אם נבחר, לעומת זאת, את שנות ה־70 וה־80,
נגלה תמורות מהותיות ברוחה של ספרות הילדים
הנכתבת בשנים אלה. הכוללת שבהן היא החשי־
בות המיוחסת עתה לילד עצמו כחיה, וכן תזוותו
לעבר מרכז הסיפור. בעת ובעונה אחת, ניכרת
ירידה משמעותית בתפישות ספרות הילדים כנר־

שאת ערכים של חברת המבוגרים וכמי שעיקר
ייעודה הוא לשירת אידיאולוגיה לאומית.
ההתמקדות ביהוד ובעולמו מגיעה לעיתים עד
כדי קריאה לאגוצנטריות מובהקת. סופרי שנות
ה־70 וה־80 מבקשים גם לסייע לילד בהתמו־
דותו עם בעיות ספציפיות ואופייניות לחברה
שבה הוא חי ואשר עימן הוא עשוי למצוא עצמו
מתעמת. בקרוב ל־39 אחוזים מן היצירות שנבדקו
מצאנו עיסוק בנושאים כגון גירושין, הצורך
להתמודד עם המוות, בעייתיותן של מישפחות
חריגיות, חריגיות למיניהן, קשיי הסתגלות

איור לבוב ז'רגל, מאת ויקטור הוגו

לתנאים, התמודדות על מקום במישפחה, כחברה
וכו'.

אפילו לשירי הערש בני ימינו חדרת הבעיי־
תיות העכשוויות. כך מרדימה נעמי שמר את היר־
לדים בנזמרה להם כשיר מדהים:

נומי, נומי, בת, חלונות כבר האפילו
ובמישפחה המצב בלתי רגיל הוא.
הבה נתפלל בעת ההשכבה
שאבאלה יביא לך אס־חורגת טובה

נומי, נומי, בת, במהרה אותך נשים
בבן־שמן או בהדסים.
שמה ילמדו אותך חשבון והנדסה
ושאסור לעשות כמו שאבאלה עשה.....

ואילו עמוס אטינגר שר שיר ערב לאבא....

שקט, שקט, אבא נת.
אתה עובר קשה כל־כד:
יוס־יום לעבוד שוב תשכימה,
כל ערב צרות שוב מאמא.

אבא, אבא, עיניים עצום.
סילקתי את אמא החוצה היום.
כבר לא תשמע איך קוראת היא לאמור:
יש לנו אבא מופרע וחמור.....

אין תשובה אחת

עם התגברות הגישה האינדיבידואליסטית מס־
תמנת גם עלייה גוברת והולכת בטיפוח ביקור־
תיותו העצמאית של הילד, ראייתו המפוכחת ונ־
טולת האשליות את השילטון והשררה ומודעותו
ליכותו להציב שאלות לשילטון ולא לציית לכל
פקודה ציות עיוור. 29 אחוזים מן היצירות
הנבדקות נתגלו תפישות עצמדות מעין אלה.
דוגמה מעולה לתפישה החדשה מצאנו בסיפורו
של בנימין תמוז הסלך ישן ארבע פעמים ביום.
במבוא לספר כותב מי שהיה שנים רבות עורכו
של עיתון הילדים הארץ שלנו: „נרמה לי, שכ־
אשר תסיימו לקרוא בספר זה, יהיו הרבה עניינים
פחות ברורים לכם, ומיספר השאלות יהיה כפול
ממיספר התשובות. זהו, כעצם, עניינו של סיפור
רנו: לשאול שאלות, ולהיות מספיק חכם כדי
לדעת שאין להן תשובה אחת, אלא לפחות שתיים,
ושתיהן מפקקות.“

וכך מעז בנימין תמוז לספר לילדים על פרו־
פסוד הומאניטאס (השם סימלי כמובן), שנכלא
כדי השילטנות נבית־כלא משום שכתב על ער־
כי הומאניזם ואנושיות והטיף לשיוויון בין כל
בני־האדם. מסכיר הסופר: „כאשר הצבא יוצא
למילחמותיה של הממשלה, מסכירים להייללים כי
האויב הוא ראשע, טיפש וחורש שימומה, ויש להש־
מידו. ומהו ההסתה הזאת ההייללים מתמלאים